

рактики майбутнього фахівця, хоча індивідуальність кожного педагога, своєрідність його особистості, особливості характеру накладають відбиток на прояв його культури. Ми вважаємо, що такі показники, як педагогічна позиція, психолого-педагогічна компетентність, культура поведінки мають інваріантний характер стосовно всіх педагогів.

Література

1. Слостенин В.А. Гуманитарная культура специалиста / В.А. Слостенин // Магистр. – 1991. – № 1.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов-н/Д., 1997. – 480 с.
3. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения : в 6-ти т. / К.Д. Ушинский. – М. : Педагогика, 1988. – 414 с.
4. Макарская Т.А. Роль русской культуры в нравственном воспитании современной молодежи / Т.А. Макарская. – М. : Знание, 1988.
5. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании / Н.И. Шевандрин. – М. : Владос, 1995. – 554 с.
6. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям [Электронный ресурс] / В.А. Сухомлинский. – К., 1974. – Режим доступа: <http://tululu.ru/read18457/1/>.
7. Кан-Калик В.А. Грамматика общения / В.А. Кан-Калик. – Грозный : Чечено-Ингуш. колледж, 1988.
8. Никандров Н.Д. На пути к гуманной педагогике / Н.Д. Никандром // Советская педагогика. – М., 1990. – № 9. – С. 41–47.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2-х т. / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 488 с.
10. Теплов Б.М. Способности и одаренность / Б.М. Теплов. – М., 1941.

МАНОХІНА І.В.

ДІЛОВА ГРА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Нові соціально-економічні умови розвитку педагогічної освіти, зміна її парадигми зумовлюють необхідність пошуку шляхів модернізації підготовки майбутніх соціальних педагогів. Пріоритетами розвитку освіти на сучасному етапі є формування у студентів активної професійної позиції, технологічної і функціональної компетентності, цілісного досвіду соціально-педагогічної діяльності. Орієнтація процесу навчання у вищій школі на особистість студента та професіографічну модель його майбутньої спеціальності вимагає впровадження в практичну діяльність вищої школи більш інтенсивних технологій і методів, в основі яких – єдність змістових і процесуальних компонентів. Таку можливість надає нам ділова гра, яка є досить ефективним засобом моделювання професійної діяльності.

Розкриттям теорії ігор, вивченням ролі, структури і значення гри займалися психологи Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв. Серед інших учених, у тому числі й педагогів, розробкою ділових ігор займалися М. Бірштейн, А. Казаков, А. Нисимчук, А. Прутченков, О. Рівін, В. Розов, Г. Селевко, І. Сироежин, І. Шведова та ін.

На доцільність та ефективність використання ділових ігор у навчальному процесі вищої школи звертали увагу В. Бабурін, А. Балаєв, В. Бедерханова, Я. Бельчиков, А. Вербицький, С. Гідрович, Л. Девіна, Т. Долбенко, І. Драгомирецький, В. Єфімов, В. Комаров, Ю. Краснов, Н. Кудінова,

І. Куліш, І. Мамчур, О. Парубок, П. Підкасистий, В. Рибальський, І. Ситник, С. Славкова, А. Смолкін, Ж. Хайдаров, Т. Хлебнікова, П. Щербань та ін.

Незважаючи на значний інтерес науковців до активізації навчально-виховного процесу у вищій школі, це питання потребує подальшого вивчення.

Переконані, що ділова гра належить до активних методів формування професійних умінь майбутнього соціального педагога, які забезпечують активну творчу діяльність особистості, створюють умови для підвищеної мотивації та емоційності, розвивають критичне мислення. Тому впровадження у навчальний процес ділової гри як засобу пізнання соціально-педагогічної реальності є досить важливим кроком у досягненні мети професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

На жаль, на сьогодні у підготовці соціальних педагогів нерідко спостерігається розрив між змістом навчання і характерними ознаками майбутньої професійної діяльності. Це пояснюється тим, що вивчення спеціальних навчальних дисциплін відбувається у відриві від практики та реалізації професійних функцій. Така організація навчального процесу не забезпечує достатніх можливостей для розвитку особистісних якостей студентів, їх здібностей щодо реалізації завдань соціально-педагогічної діяльності.

Мета статті – розкрити доцільність використання ділової гри як ефективного методу навчання майбутніх соціальних педагогів.

Згідно з метою було поставлено такі завдання: розкрити підходи науковців до сутності поняття “ділова гра”; з’ясувати основні особливості ділової гри як методу навчання; визначити переваги використання ділової гри при підготовці майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності.

Моделювання у грі – це створення макетів, які замінюють об’єкти реальної ситуації. Модель гри реалізується, приводиться в дію за допомогою її правил. Правила відображають співвідношення всіх компонентів гри. Вони можуть бути перенесені у гру із соціального контексту, у якому розгортається ігровий процес, взяті з реального життя або ж вигадані [5].

Ділову гру у науковій літературі розуміють як імітаційне моделювання процесів педагогічної дійсності та ігрове моделювання професійної діяльності задіяних у ній суб’єктів, що здійснюється в умовних ситуаціях і пов’язане з управлінням навчально-виховним процесом. Такі ігри можуть бути використані для розвитку творчого мислення, формування практичних умінь, стимулювання й підвищення інтересу студентів до майбутньої професійної діяльності.

Як вважають російські вчені П. Підкасистий та Ж. Хайдаров, технологія ігрових форм навчання спрямована на те, щоб навчити студентів усвідомлювати мотиви свого учіння, поведінки у грі та житті, тобто формувати мету і програми власної, як правило, глибоко прихованої у звичайній обстановці, самостійної діяльності та передбачати її найближчі результати. Поступове усвідомлення мотивів власної діяльності викликає у студента

сильне почуття особистої зацікавленості та стійке бажання досягти результату [4].

На думку Ю. Арутюнова, ділову гру можна розглянути як нову галузь діяльності, як імітаційний експеримент, як форму рольового навчання, як метод навчання, дослідження й вирішення освітніх і виховних завдань [1].

Дослідник Е. Хруцький вважає ділову гру методом імітації (наслідування, зображення, відображення) прийняття управлінських рішень у різних ситуаціях шляхом гри (програвання, розігрування) за заданими або виробленими самими учасниками правилами гри [7].

На особливу увагу у межах нашого дослідження заслуговують праці О. Козлова та М. Разу, які при визначенні ділової гри наголошують на такій якості, як прийняття рішень: “Ділова гра – імітаційний управлінський процес, тобто процес вироблення і прийняття рішення для конкретної ситуації в умовах поетапного, багатокрокового уточнення необхідних факторів, аналізу інформації, яка додатково надходить і формується під час гри” [2].

Важливою для нас є думка І. Сироежина, який розуміє ділову гру як живу модель, що відтворює процес прийняття рішень і взаємодії учасників системи управління [6].

У дослідженні розглядаємо ділову гру як метод навчання, що забезпечує досягнення дидактичної мети через відтворення і рольове моделювання ситуацій професійної діяльності.

Здійснивши аналіз досліджуваного поняття, можемо зробити висновок, що ділова гра – це імітація процесу розробки, прийняття і реалізації рішення, основана на комплексі взаємопов’язаних ситуацій, що відображають стан, процеси функціонування і взаємодії складних систем у динаміці й розвитку, тобто ділова гра – це моделювання реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації. Вона є засобом і методом підготовки й адаптації до трудової діяльності та соціальних контактів, методом активного навчання, який сприяє досягненню конкретних завдань, структурування системи ділових відносин учасників.

Ділова гра являє собою організовану форму навчання з перетворенням теоретичних знань у практичну діяльність. Моделювана грою діяльність стає ніби ядром, навколо якого накопичуються і закріплюються знання.

У предметному матеріалі гри закладені навчальні проблеми, що побудовані у вигляді системи ігрових завдань, тому студент у грі починає відчувати стан психічного ускладнення, пізнавальної потреби, виявляє особисту індивідуальність, розкриває внутрішні ресурси. Такі дії спонукатимуть його до розкриття суперечностей, пізнання системи розумових дій, які призведуть до правильних та ефективних результатів і об’єктивного вирішення поставленої проблеми.

Вважаємо, що ділова гра являє собою форму відтворення соціального змісту професійної діяльності соціального педагога, моделювання від-

носин, характерних для соціально-педагогічної діяльності. Ця форма організації навчального процесу усуває суперечність між абстрактним характером навчального предмета та реальним характером професійної діяльності. Крім того, ігрова форма містить аспект соціальної взаємодії та готує до професійного спілкування.

Варто зазначити, що ділові ігри за своєю природою досить різноманітні, але об'єднує їх спільний мотив: чітко окреслена мотивація досягнення певних наукових та практичних результатів. При цьому мотивація зводиться до конкретної ігрової мети: перемогти у конкурсі, виступити у конкретній ролі, бути лідером у вирішенні проблемної ситуації.

У контексті нашого дослідження розглядаємо ділову гру як один із ефективних засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, що створює умови для набуття студентами досвіду соціально-педагогічного спілкування, можливості зрозуміти основи та вимоги до своєї професії, комплексного оволодіння знаннями та можливостями для їх використання у майбутній практичній діяльності.

Серед основних особливостей цього методу навчання визначаємо такі: системне подання змісту навчального матеріалу в імітаційній моделі; обов'язкова наявність факторів (сторін), що змагаються і впливають на процес розробки рішення та на його характер; відтворення структури і функціональних складових майбутньої професійної діяльності в ігровій навчальній моделі; динамізм ігрової ситуації, який виявляється у постійній її зміні під дією рішень, що приймаються учасниками; комплексний навчально-виховний вплив на особистісне і професійне становлення студентів; формування у майбутніх соціальних педагогів потреби у професійних знаннях, вміння застосувати їх на практиці.

Завдяки цим особливостям ділова гра дає змогу формувати у студентів професійну спрямованість і цілісне уявлення про майбутню діяльність, професійний та соціальний досвід.

При проведенні ділової гри можна виділити такі основні етапи:

1) організаційний етап (ознайомлення учасників з метою, завданнями та умовами гри, формування груп, розподіл ролей, вивчення і обговорення ситуацій у групах, регламентація гри, інші організаційні питання);

2) ігровий етап (згідно із завданням до ділової гри і сценарієм, проводиться інструктаж щодо правил проведення гри, утворення учасниками гри робочих груп);

3) педагогічний аналіз заняття (аналіз навчального заняття підгрупами);

4) підведення підсумків (аналіз діяльності груп, оцінювання виконання, визначення найбільш оптимального варіанта).

Слід зауважити, що важливою ознакою ділової гри є те, що при застосуванні цього методу у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів вона дає змогу максимально наблизити навчальний процес до практичної діяльності, врахувати реалії сьогодення. Виконуючи певні ролі,

студенти намагаються приймати рішення в умовах конфліктних ситуацій, відстоювати свої пропозиції, знаходити шляхи вирішення соціальних проблем.

При підготовці студентів до майбутньої діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вважаємо за доцільне застосовувати різноманітні модифікації ділових ігор:

- імітаційні (передбачають імітацію діяльності працівників шкіл-інтернатів, дитячих будинків, закладів інтернатного типу тощо, конкретну діяльність соціального педагога та умови, у яких відбувається подія; сценарій імітаційної гри, крім сюжету подій, містить опис структури і призначення процесів і об'єктів, що їх імітують);

- операційні ігри (допомагають відпрацювати виконання конкретних операцій, наприклад, методики соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, специфіки вирішення проблемних ситуацій у цьому напрямі тощо);

- рольові ігри (сприяють процесу відпрацювання тактики поведінки, дій, функцій і обов'язків майбутнього соціального педагога);

- “діловий театр” (передбачає моделювання певної ситуації і поведінки соціального педагога у цій ситуації, мобілізацію теоретичних знань, навичок; розвиває вміння “вживатися” в образ соціального педагога, розуміти його дії, оцінювати ситуацію і знаходити правильну лінію поведінки та спосіб вирішення проблеми);

- інсценізації (спрямовані навчити студентів орієнтуватися в різноманітних обставинах, об'єктивно оцінювати свою поведінку, враховувати можливості інших людей, встановлювати з ними контакт, впливати на їхні інтереси, діяльність);

- психодрама і соціодрама (сприяють розвитку вміння відчувати ситуацію в колективі, оцінювати і змінювати стан іншої людини).

Використовуючи ділову гру у підготовці соціальних педагогів пропонуємо дотримуватися таких правил: викладач не повинен ставити за пряму мету оволодіння студентами певними знаннями, навичками та вміннями під час ділової гри, вони мають бути побічним продуктом ігрової діяльності; гра має відрізнятися чітко окресленим добровільним характером, з цим пов'язане і добровільне виконання всіма учасниками певних правил; усі студенти повинні брати у грі активну участь при максимальному задіянні теоретичних знань; ділова гра повинна мати невизначений, інтригуючий та непередбачуваний результат; учасники ділової гри мають бути повністю “занурені” у проблематику соціально-педагогічної ситуації, що моделюється у грі; навантаження на інтелектуальну активність повинно бути рівномірним; експериментальна ситуація має бути правдивою; гра повинна забезпечувати більш високу, порівняно із семінарськими, практичними та лабораторними заняттями, результативність, виконуючи навчальну, розвивальну та виховну функції.

Використання ділових ігор під час формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, на наш погляд, дає можливість перебороти стереотип стандартних семінарських та практичних занять, адже вона є дидактичним засобом розвитку творчого (теоретичного і практичного) професійного мислення; замінити звичайні способи спілкування на такі, що допоможуть зробити науковий матеріал більш наочним, доступним та цікавим, а це, у свою чергу, сприятиме досягненню подвійної мети – ігрової і навчальної.

Розвиток пізнавальних здібностей студентів стимулює творчі процеси їх діяльності, знімає стомлення, створює сприятливу атмосферу навчальної діяльності, підвищує інтерес до процесу навчання [8].

Використання ділових ігор у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів дає змогу виконати такі завдання:

- формування здатності самостійного оволодіння знаннями;
- розвиток у студентів практичного мислення, уміння аналізувати ситуацію, приймати конструктивні рішення;
- виконання вимог гри вимагає від учасників прийняття професійних норм спілкування;
- формування у студентів цілісного уявлення про професійну діяльність та її динаміку;
- набуття проблемно-професійного і соціального досвіду, готовності приймати індивідуальні та колективні рішення;
- розвиток теоретичного і практичного мислення у професійній сфері;
- інтенсифікація навчання;
- формування пізнавального інтересу, забезпечення умов розвитку професійної мотивації.

Як і будь-який метод, ділова гра має як позитивні (ділова гра зміщує акцент із “системи знань” на “систему формування навичок, умінь, способів поведінки”, тобто на значущі компоненти професійної діяльності соціальних педагогів; крім того, ця форма є колективним методом навчання, за допомогою якого формуються навички співпраці та взаємодії під час прийняття рішень), так і негативні (учасники ділової гри перебувають в умовах уявної соціально-педагогічної ситуації, виконують умовні (ігрові) дії; у такій ситуації викладач повинен розуміти, що ділова гра буде ефективною лише в тому випадку, коли студенти добре володіють теоретичною базою, змістом і специфікою реальної діяльності; варто пам’ятати, що недостатній рівень комунікативної компетентності може перетворити процес ігрової діяльності у конфліктну ситуацію) аспекти цієї форми відтворення соціального змісту професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що ділова гра належить до методів навчання, які забезпечують активну творчу діяльність студента, створюють умови для формування мотиваційного, змістового, операційно-

го, рефлексивного та емоційного компонентів готовності, розвивають критичне мислення. Ділова гра, як засіб імітації професійної діяльності, інтенсифікує процес навчання й тісно пов'язує його з практичною діяльністю, дає змогу надати навчанню предметний та соціальний контексти майбутньої професії і тим самим змоделювати сприятливі умови формування особистості фахівця, його готовності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Література

1. Арутюнов Ю.С. О классификации методов активного обучения / Ю.С. Арутюнов, Н.В. Борисова, С.Г. Колесниченко // Применение активных методов обучения в учебном процессе : тезисы докладов Межведомственной школы-семинара по активным методам обучения. – Рига, 1983. – С. 21–24.
2. Козлова О.В. Деловые игры и их роль в повышении квалификации кадров / О.В. Козлова, М.Л. Разу. – М. : Знание, 1978. – 206 с.
3. Носаченко І.М. Диференційований підхід до навчання учнів за допомогою ігрових методів : наук.-метод. зб. / І.М. Носаченко, Н.Г. Ничкало. – К. : НДІ педагогіки, 1992. – 174 с.
4. Пидкасистый П.И. Технология игры в обучении и развитии : учеб. пособ. / П.И. Пидкасистый, Ж.С. Хайдаров. – М. : Российское педагогическое агентство, 1996. – 272 с.
5. Пугачев В.П. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом : учебник для студентов вузов / В.П. Пугачев. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 285 с.
6. Сыроежин И.М. Очерки теории производственных организаций / И.М. Сыроежин. – М. : Экономика, 1970. – 246 с.
7. Хруцкий Э.А. Организация проведения деловых игр : учеб.-метод пособие для преподавателей сред. спец. заведений. / Э.А. Хруцкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 320 с.
8. Шукина И.П. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / И.П. Шукина. – М. : Педагогика, 1988. – 178 с.

МАРКОВА В.М.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ЯК УМОВА УСПІШНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Сьогодні професійна успішність є однією з найбільш значущих соціокультурних установок людини, критерієм оцінювання діяльності будь-якого фахівця, універсальним соціопсихологічним мотивом самоідентифікації особистості (Р. Берне, К. Левін, А. Маслоу, Д. Рейнор, Х. Хекхаузен). Українське суспільство також починає усвідомлювати цінність професійної успішності в усіх видах людської діяльності. Це зумовлено, насамперед, тим, що сучасне суспільство має потребу в соціально активних професіоналах, які мають фундаментальну освіту, ґрунтовну практичну підготовку, високі моральні принципи.

Розвиток освіти, підвищення ефективності педагогічного процесу сучасні вчені пов'язують із професійною успішністю вчителя. Професійна успішність впливає на особистість учителя в цілому, допомагає усвідомити себе й значущість своєї діяльності, стимулює формування інтегративних соціокультурних, інтелектуальних, моральних якостей, ступінь розвинутої яких відображає професійну культуру всіх фахівців, що працюють у системі “людина – людина”, а також створює реальні передумови для самореалізації й розвитку творчих здібностей педагога. При цьому необхідною умовою підвищення рівня успішності професійної діяльності вчителя є актуалізація його професійного зростання шляхом постійного прагнення до